

AGNIESZKA LEWICKA-ZELENT

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

GOTOWOŚĆ OSÓB POZBAWIONYCH WOLNOŚCI DO ZADOŚĆUCZYNIENIA OSOBOM POKRZYWDZONYM

Abstrakt: Na przestrzeni wieków zmieniały się poglądy na temat resocjalizacji osób dorosłych. Paradygmatowi sprawiedliwości retributywnej zaczął towarzyszyć inny, oparty na zasadach sprawiedliwości naprawczej, w której podstawą jest zadośćuczynienie. Z uwagi na brak badań w tym zakresie celem własnych analiz było określenie poziomu gotowości osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym. Główne pytanie badawcze brzmiało: „Jaki poziom gotowości do zadośćuczynienia emocjonalno-maturalnego i usługowego wykazują osoby pozbawione wolności?”. W tym celu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, a jako narzędzie – Skalę Gotowości do Zadośćuczynienia (Agnieszki Lewickiej-Zelent). Przeprowadzone analizy statystyczne doprowadziły do wniosku, że osoby pozbawione wolności wykazują znaczne deficyty w zakresie gotowości do podjęcia działań restytucyjnych wobec osób pokrzywdzonych.

Słowa kluczowe: mediacja, osoby pozbawione wolności, zadośćuczynienie, resocjalizacja

WPROWADZENIE

Osoba naruszająca normy prawne podlega karze sądowej, oczekując wówczas sprawiedliwego rozstrzygnięcia rozpatrywanej sprawy. Niestety, jak twierdzi Adam Zienkiewicz (2007, s. 210–212), społeczeństwo formułuje wiele zarzutów wobec tradycyjnego sądownictwa. Autor zwraca uwagę na ograniczony dostęp do sądu wynikający z jego formalnego charakteru, wysokich kosztów procesowych i zbytniego przeciążenia sprawami. Kontradyktoryjność postępowania niejednokrotnie skutkuje eskalacją konfliktów prawnych i brakiem satysfakcji z sądowego ich rozstrzy-

gnięcia. Krytykę sądownictwa nasila również niewielka efektywność egzekucyjna oraz instytucyjny, przedmiotowy i instrumentalny jego charakter.

W prawie karnym często zapomina się o prawach i uczuciach osób pokrzywdzonych oraz możliwości resocjalizacji przez „odkupienie winy i uwolnienie się od moralnej odpowiedzialności za popełnione przestępstwo” (Słabicki 2014, s. 191). Dlatego stale poszukuje się skutecznych sposobów rozwiązywania konfliktów interpersonalnych, których szczególnie rodzaj stanowią spory o charakterze prawnym. Coraz częściej zwraca się uwagę na mediację karną, stanowiącą pewną formę resocjalizacji dla sprawcy, który ma okazję do zrozumienia konsekwencji swojego postępowania i świadomego podjęcia działań na rzecz ofiary (Kolendowska-Matejczuk 2013, s. 24–25).

MEDIACJE W SPRAWACH KARNYCH

Mediacje jako jedna z form sprawiedliwości naprawczej regulowana jest aktami normatywnymi o zasięgu europejskim i krajowym. Obecnie obowiązujące w Polsce przepisy prawne umożliwiają prowadzenie spotkań mediacyjnych z udziałem sprawcy przestępstwa oraz osoby pokrzywdzonej.

Według Stanisława Stadniczenki (2006, s. 44) mediacje stanowią „specyficzny proces społeczny zachodzący w określonym kontekście społecznym. Są procesem kreatywnym, interakcyjnym, wykorzystującym w komunikacji symbole i znaki, aby doszło do porozumienia się uczestników”. Autor podkreśla zatem trzy ważne cechy mediacji. Eksponuje jej złożoność wyrażającą się m.in. w trudności zainicjowania komunikacji między sprawcą i osobą pokrzywdzoną. Traktuje ją jako skomplikowany proces uwarunkowany wieloma predyktorami, wśród których ważną rolę pełnią mechanizmy psychologiczne. Natomiast takie walory, jak celowość i świadomość wskazują na konieczność planowania spotkań osób znajdujących się w konflikcie. Istotne jest zatem określenie zakresu tych celów i stopnia, w jakim dotyczą one wyłącznie zainteresowanych stron oraz członków społeczeństwa.

Agnieszka Rękas (2009, s. 155) twierdzi, że mediacja jest wskaźnikiem nowoczesności procesu karnego:

Istotą mediacji jest prowadzenie jej w atmosferze całkowicie odformalizowanej i sprzyjającej swobodnym wypowiedziom stron, rozładowaniu emocji powstałych na skutek przestępstwa. Pokrzywdzony i sprawca są podmiotami procesu, partnerami i gospodarzami procedury mediacyjnej, a nie osobami pełniącymi ściśle określone, przeciwstawne role.

Definiując w taki sposób mediację, autorka zwraca uwagę na jej podmiotowy oraz komunikacyjny wymiar. Podczas spotkań mediacyjnych strony konfliktu prawnego mają okazję do wyrażenia swoich potrzeb oraz odnalezienia rozwiązania „zamykającego” antagonistyczne relacje między nimi. Czują się ważne ze względu na centralne miejsce zajmowane w przestrzeni dochodzenia do porozumienia.

Janina Waluk (2006, s. 74) wskazuje na kilka ważnych korzyści płynących z rozwiązywania konfliktów na drodze mediacji. Podmiot ma zarówno prawo, jak i możliwość decydowania o sobie, swojej przyszłości, a także charakterze dalszych relacji z drugą stroną konfliktu. Dobrowolnie przystępuje do procesu poszukiwania rozwiązania, co wiąże się z prawem bezkarnego wycofania się z niego w momencie odczuwania braku satysfakcji. Dzięki obowiązującej zasadzie poufności ma poczucie bezpieczeństwa przejawiającego się m.in. w zachowaniu w tajemnicy wydarzeń o charakterze osobistym. Zaistniały konflikt nie jest ujawniany, co sprzyja szczeremu wyrażaniu emocji i potrzeb. Uzyskane rozwiązanie dotyczy więc nie tylko aktualnej sytuacji stron konfliktu, ale także warunkuje przebieg zachodzących między nimi relacji w przeszłości.

Osoba pokrzywdzona dzięki wytworzeniu przez pośrednika odpowiedniej atmosfery otwarcie wyraża swoje poglądy oraz ma okazję uzyskać odpowiedź na pytanie: „Dlaczego stałem się ofiarą?”. Zadoścuczynienie sprawcy sprzyja pozbyciu się lęku przed nim, a także zrozumieniu motywów jego działania. Natomiast sprawca przestępstwa ma okazję zrozumieć krzywdę, którą wyrządził innej osobie, a potem przejąć odpowiedzialność za swoje naganne zachowanie (Waluk 2006, s. 79–80). W ten sposób minimalizowane są skutki wtórnej wiktyimizacji. Ofiara, przedstawiając oczekiwania względem sprawcy, wyraża swój żal, dzięki czemu poprawia się jej stan psychiczny. „Pokrzywdzony przestaje być wyłącznie przedmiotowym źródłem środków dowodowych w czasie trwania postępowań przygotowawczego i jurysdykcyjnego, a staje się ich ważnym podmiotem” (Chmielewski 2013, s. 18–19).

Warto pamiętać, że mediacji nie można traktować jako narzędzia do manipulowania sędzią ani jako okazji do skrócenia czasu trwania kary lub uzyskania przepustki w momencie odbywania kary pozbawienia wolności (Karbarz-Górka 2009, s. 169). Stanowi ona uzupełnienie, a nie alternatywę w prawie karnym, gdyż ugoda nie przekreśla możliwości zastosowania wobec sprawcy kary przez sąd (Sitarz i in. 2013, s. 89). Mediacja z udziałem osoby naruszającej normy prawne może przebiegać na każdym etapie postępowania sądowego. Jednakże większość pracowników penitencjarnych i prawników z zakresu prawa karnego popiera stanowisko o konieczności podejmowania próby prowadzenia jej na etapie przygotowawczym (zob. Rękas 2009, s. 158; Piasecki 2014, s. 140). Wykorzystanie mediacji karnej w postępowaniu

przedsądowym sprzyja maksymalnemu ograniczeniu skutków sytuacji, w której znalazła się osoba pokrzywdzona (Chmielewski 2013, s.19).

Podczas debat dotyczących możliwości wykorzystania mediacji w procesie karnym przeważają wypowiedzi, w których wskazuje się na jej ograniczenia. Często za przeciwskazania do mediacji uważa się: charakter przestępstwa (np. przestępstwo ze skutkiem śmiertelnym, seksualne, przeciwko zdrowiu), poziom świadomości sprawcy (przestępstwa umyślne, popełniane z premedytacją), poziom odwracalności skutków przestępstwa (np. nieodwracalny skutek przestępstwa), a także stopień okrucieństwa sprawcy (Sitarz i in. 2013, s. 86). Z tego względu istotne jest dokonanie właściwej selekcji sprawców przestępstwa m. in. w zakresie ich predyspozycji psychicznych oraz możliwości utrzymywania z osobą pokrzywdzoną dalszych relacji (np. z uwagi na miejsce zamieszkania) (Karbarz-Górka 2009, s. 169).

W Polsce osoby pozbawione wolności mają teoretycznie możliwość brania udziału w spotkaniu mediacyjnym z osobą pokrzywdzoną. Mediacja po wyroku może mieć zastosowanie w przypadku podejmowania decyzji o warunkowym przedterminowym zwolnieniu skazanego (art. 162 §1 k.k.w.). Na etapie postępowania wykonawczego stanowi jeden z podstawowych wyznaczników przygotowania skazanego do życia w społeczeństwie, a więc wsparcie procesu resocjalizacji (Rękas 2009, s. 164–165). Niestety mediacja nie jest popularna w społeczeństwie polskim, chociaż nie wynika to z negatywnych postaw stron konfliktu wobec procesu mediacyjnego (Piasecki 2014, s.155). Okazuje się, że gotowość osób pokrzywdzonych do mediacji jest znaczna (Sitarz i in. 2013, s. 82–85). W przeprowadzonym badaniu ustalono, że ponad połowa potencjalnych i faktycznych ofiar przestępstw deklarowała chęć zawarcia ugody sądowej w przypadku kradzieży z włamaniem, 49% – złośliwego opóźnienia wypłaty wynagrodzenia, a 27% – złamania ręki. Jedynie niespełna 1% badanych nie widziało możliwości prowadzenia mediacji w prawie karnym. Niemniej jednak wiedza społeczeństwa na temat mediacji jest nadal znikoma (Chmielewski 2013, s. 20; Piasecki 2014, s. 139). Jedną z przyczyn małej popularności tego sposobu rozwiązywania konfliktów prawnych w społeczeństwie może być brak obowiązkowych skutków w przypadku zawarcia ugody, gdyż obecnie mają one charakter fakultatywny (np. warunkowe umorzenie postępowania karnego, warunkowe zwolnienie z odbywania reszty kary pozbawienia wolności, nadzwyczajne złagodzenie kary). Ponadto istotnym czynnikiem warunkującym liczbę prowadzonych spotkań mediacyjnych jest niewystarczająca wiedza sędziów i prokuratorów na temat zasad paradygmatu sprawiedliwości naprawczej oraz przekonanie większości społeczeństwa o słuszności wymierzania sprawcom przestępstw kar izolacyjnych (Słabicki 2014, s. 191).

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

Wdrażanie programów mediacyjnych do zakładów karnych rozpoczyna się od określenia, na ile osoby pozbawione wolności są gotowe do podjęcia działań restytucyjnych na rzecz osób pokrzywdzonych. Podejmowanie działań naprawczych stanowi jeden ze skuteczniejszych sposobów przejmowania odpowiedzialności za swoje czyny, który nie powoduje obniżenia samooceny i zwiększania poczucia winy (Mudrecka 2013, s. 153).

Dlatego celem badania własnego było określenie poziomu gotowości osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym. Główne pytanie badawcze brzmiało: „Jaki poziom gotowości do zadośćuczynienia wykazują osoby pozbawione wolności?”

Cel badawczy stał się podstawą do sformułowania pytań szczegółowych:

- 1) Na ile osoby pozbawione wolności są gotowe do emocjonalno-materialnego i usługowego zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym?
- 2) Czy (a jeśli tak to na ile) zmienne: wykształcenie, wiek oraz typ zakładu karnego różnicują badane osoby pod względem gotowości do zadośćuczynienia?

Z uwagi na diagnostyczny charakter pierwszego pytania nie sformułowano hipotezy roboczej. W przypadku drugiego pytania założono, że osoby pozbawione wolności o wyższym poziomie wykształcenia, starsze oraz odbywające karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu otwartego chętniej podejmą działania naprawcze na rzecz osób pokrzywdzonych. Wydaje się, że wyższy poziom wiedzy ogólnej (w tym prawnej), większe doświadczenie życiowe, niższy poziom nieprzystosowania społecznego oraz chęć podjęcia pracy resocjalizacyjnej warunkują poziom gotowości do zadośćuczynienia. Trudno jednak założyć to potwierdzić badaniami naukowymi ze względu na deficyty empiryczne w tym zakresie.

W badaniu własnym wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, a jako narzędzie – Skalę Gotowości do Zadośćuczynienia (SGZ) (Lewicka-Zelent 2015). Badanie przeprowadzono jesienią 2015 roku w Zakładzie Karnym we Włodawie i Białej Podlaskiej w grupie 60 osadzonych. Dobór próby był losowy. Średnia wieku badanych osób wyniosła 35 lat i 6 miesięcy. Większość osób pozbawionych wolności przed skazaniem na stałe mieszkała na wsi (66,7%) i legitymowała się wykształceniem zawodowym (45%). 36,7% badanych ukończyło szkołę podstawową, zaś 8,3% – szkołę średnią. Wśród osadzonych nie było nikogo z wykształceniem wyższym. Niemal połowa więźniów odbywała karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego (46,7%) i nieznacznie mniej – typu otwartego (41,7%).

GOTOWOŚĆ OSÓB POZBAWIONYCH WOLNOŚCI DO ZADOŚĆUCZYNIENIA

Podjęcie decyzji o wyborze określonego sposobu rozwiązania konfliktu wydaje się tożsame z gotowością jednostki do podjęcia określonych działań. Jeśli rozwiązania te wpisują się w zasady sprawiedliwości naprawczej, gotowość do zadośćuczynienia będzie oznaczała, że sprawca konfliktu ma zamiar (jest chętny i zdecydowany) zrekompensować osobie pokrzywdzonej straty, jakie poniosła (Lewicka-Zelent 2015, s. 132).

Zgodnie ze sformułowanymi pytaniami roboczymi postanowiono ustalić, jakim poziomem gotowości do zadośćuczynienia charakteryzują się osoby pozbawione wolności oraz czy występują różnice w tym zakresie w grupach wyodrębnionych ze względu na wykształcenie, wiek oraz typ zakładu karnego, w którym odbywają karę pozbawienia wolności. W tym celu zastosowano test t-Studenta dla prób niezależnych oraz test Chi-kwadrat.

Tabela 1. Różnice średnich wyników gotowości do zadośćuczynienia
w grupie osób odbywających karę pozbawienia wolności –
wykształcenie podstawowe i zawodowe

Zmienne	Wykształcenie	Test Levene'a jednorodności wariancji		M	SD	t	p
		F	p				
Gotowość do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego	podstawowe	2,899	0,095	16,090	4,308	-2,703	0,01
	zawodowe			18,888	2,913		
Gotowość do zadośćuczynienia usługowego	podstawowe	5,313	0,026	9,136	3,495	-4,536	0,001
	zawodowe			12,814	2,131		
Gotowość do zadośćuczynienia	podstawowe	1,781	0,188	25,227	6,458	-4,272	0,001
	zawodowe			31,703	4,083		
Chęć oddania swoich oszczędności	podstawowe	1,558	0,218	1,772	1,306	-3,720	0,001
	zawodowe			3,074	1,141		
Skłonność do udziału w terapii w zamian za wybaczenie	podstawowe	1,354	0,251	1,590	1,333	-3,702	0,001
	zawodowe			2,960	1,255		
Odkupienie zniszczonych przedmiotów	podstawowe	4,759	0,034	2,227	1,411	-2,956	0,01
	zawodowe			3,222	0,933		
Postrzeganie stereotypowe	podstawowe	0,245	0,623	2,000	1,309	-2,157	0,05
	zawodowe			2,747	1,095		
Wywiązywanie się z obowiązków pracowniczych w zamian za wybaczenie	podstawowe	7,385	0,009	2,363	1,292	-3,304	0,01
	zawodowe			3,333	0,733		
Wykonywanie usług na rzecz pokrzywdzonego	podstawowe	4,188	0,046	2,318	1,358	-2,709	0,01
	zawodowe			3,222	0,974		

W pierwszej kolejności dokonano analizy zebranego materiału empirycznego osób z wykształceniem podstawowym i zawodowym (tab. 1).

Między średnimi wynikami w skali gotowości do zadoścuczynienia osób pozbawionych wolności z różnym poziomem wykształcenia wystąpiły różnice istotne statystycznie. Oznacza to, że osoby, które zakończyły swoją edukację na poziomie szkoły podstawowej w znacznie mniejszym stopniu są gotowe do podjęcia działań restytucyjnych na rzecz pokrzywdzonych w porównaniu do osób z wykształceniem zawodowym. Należy przy tym podkreślić, że uzyskana różnica dotyczy zarówno zadoścuczynienia o charakterze usługowym ($p < 0,001$), jak i emocjonalno-materialnym ($p < 0,01$). Skazani z wykształceniem podstawowym są mniej skłonni do zapłacenia osobie pokrzywdzonej za zniszczone rzeczy, odkupienia ich bądź wykonywania pewnych usług na rzecz ofiary. Ponadto odczuwają mniejszą potrzebę zobowiązania się do podjęcia pracy nad sobą. Natomiast osoby posiadające świadectwo szkoły zawodowej bardziej dotkliwie odczuwają sytuacje, w których inni traktują je stereotypowo, sprowadzając do roli sprawcy.

Tabela 2. Różnice średnich wyników gotowości do zadoścuczynienia w grupie osób odbywających karę pozbawienia wolności – wykształcenie podstawowe i średnie

Zmienne	Wykształcenie	Test Levene'a jednorodności wariancji		M	SD	t	p
		F	p				
Gotowość do zadoścuczynienia emocjonalno-materialnego	podstawowe	0,463	0,501	16,090	4,308	-1,848	n.i.
	zawodowe			18,909	3,727		
Gotowość do zadoścuczynienia usługowego	podstawowe	0,949	0,338	9,136	3,495	-2,592	0,05
	zawodowe			12,272	2,760		
Gotowość do zadoścuczynienia	podstawowe	0,026	0,873	25,227	6,458	-2,619	0,05
	zawodowe			31,181	5,473		
Chęć oddania swoich oszczędności osobie, której coś zniszczyłem	podstawowe	8,235	0,007	1,777	1,306	-3,380	0,01
	zawodowe			3,181	0,603		
Skłonność do udziału w terapii w zamian za wybaczenie	podstawowe	4,663	0,039	1,590	1,333	-2,989	0,01
	zawodowe			2,901	0,831		
Odkupienie zniszczonych przedmiotów	podstawowe	6,799	0,014	2,223	1,411	-1,904	0,06~
	zawodowe			3,090	0,700		
Postrzeganie stereotypowe	podstawowe	2,808	0,104	2,000	1,309	-2,327	0,05
	zawodowe			3,000	0,774		
Wywiązywanie się z obowiązków pracowniczych w zamian za wybaczenie	podstawowe	3,020	0,092	2,363	1,292	-2,134	0,05
	zawodowe			3,272	0,786		

Zweryfikowano także, na ile różnią się między sobą skazani odbywający karę pozbawienia wolności z wykształceniem podstawowym i średnim w zakresie gotowości do zadośćuczynienia swoim ofiarom (tab. 2).

Uzyskane wyniki wskazują na występowanie istotnych statystycznie różnic między wartościami średniej w skali gotowości do zadośćuczynienia skazanych z różnym wykształceniem ($p < 0,05$). Świadczy to o tym, że osoby, które ukończyły szkołę podstawową w znacznie mniejszym stopniu są gotowe do podjęcia działań restytucyjnych wobec pokrzywdzonych aniżeli te, które zakończyły swoją naukę na poziomie szkoły średniej. Warto jednak podkreślić, że uzyskana różnica dotyczy tylko zadośćuczynienia o charakterze usługowym ($p < 0,05$). O ile osoby z wykształceniem podstawowym odczuwają mniejszą potrzebę wykonywania pewnych czynności na rzecz pokrzywdzonych lub społeczności lokalnej (i są mniej skłonne do tego), o tyle w podobnym stopniu co osoby posiadające świadectwo szkoły średniej są w stanie zadość uczynić ofiarom w postaci emocjonalno-maturalnej. Z dużym prawdopodobieństwem można zatem zakładać, że badani, niezależnie od poziomu wykształcenia, równie często okazują osobom pokrzywdzonym szacunek, przeproszą je oraz przekazują im pewne rzeczy i pieniądze w formie rekompensaty. Skazani o niższym poziomie wykształcenia w zdecydowanie mniejszym stopniu są chętni do zapłacenia osobie pokrzywdzonej za wyrządzone szkody oraz podjęcia pracy nad sobą przez bardziej sumienne wykonywanie obowiązków pracowniczych i udział w terapii ($p < 0,05$). Ponadto wykazują mniejszą tendencję do odkupienia zniszczonych przedmiotów ($p = 0,06$). Natomiast osoby, które ukończyły szkołę średnią silniej reagują na stereotypowe podejście do nich jak do przestępców ($p < 0,05$).

Analizie poddano również dane empiryczne w celu ustalenia, na ile różnią się osoby z wykształceniem zawodowym i średnim w zakresie gotowości do zadośćuczynienia (tab. 3).

Tabela 3. Różnice średnich wyników gotowości do zadośćuczynienia w grupie osób odbywających karę pozbawienia wolności – wykształcenie zawodowe i średnie

Zmienne	Wykształcenie	Test Levene'a jednorodności wariancji		M	SD	t	p
		F	p				
Gotowość do zadośćuczynienia emocjonalno-maturalnego	zawodowe	0,374	0,545	18,888	2,913	-0,018	n.i.
	średnie			18,909	3,727		
Gotowość do zadośćuczynienia usługowego	zawodowe	0,642	0,428	12,814	2,131	0,652	n.i.
	średnie			12,272	2,760		
Gotowość do zadośćuczynienia	zawodowe	1,301	0,262	31,703	4,083	0,323	n.i.
	średnie			31,181	5,473		

Wartość testu F wskazuje na homogeniczność wariancji we wszystkich skalach SGZ w porównywanych grupach. Wyróżnione grupy – ze względu na poziom wykształcenia – nie różnią się między sobą w zakresie gotowości do poniesienia odpowiedzialności za swoje postępowanie ani w obrębie podskal, ani poszczególnych itemów Skali Gotowości do Zadoścuczynienia. Oznacza to, że osoby pozbawione wolności, które zakończyły swoją edukację na poziomie szkoły zawodowej lub średniej w podobnym stopniu są skłonne do podjęcia działań restytucyjnych na rzecz osób pokrzywdzonych.

Wyniki surowe przeliczono na steny, aby w ten sposób wyznaczyć poziom gotowości osób pozbawionych wolności do zadoścuczynienia (tab. 4).

Tabela 4. Poziom gotowości do zadoścuczynienia osób badanych o różnym poziomie wykształcenia

			Wykształcenie			Ogółem
			podstawowe	zawodowe	średnie	
Poziom gotowości do zadoścuczynienia	niski	N	20	13	7	40
		%	90,9	48,1	63,6	66,7
	przeciętny	N	-	12	3	15
		%	-	44,4	27,3	25
	wysoki	N	2	2	1	5
		%	9,1	7,4	9,1	8,3
Ogółem		N	22	27	11	60
		%	100	100	100	100

Wartość testu Chi-kwadrat świadczy o tym, że stopień wykształcenia różnicuje badane osoby pod względem poziomu gotowości do zadoścuczynienia pokrzywdzonym ($\chi^2=13$; $df=4$; $p<0,05$). Zdecydowanie najwięcej osób z wykształceniem podstawowym odczuwa mniejszą potrzebę przeproszenia ofiary, zwrotu jej własności, świadczenia usług na jej rzecz lub podjęcia leczenia, terapii czy pracy. Dane procentowe wskazują na znaczne deficyty osób pozbawionych wolności w zakresie ich gotowości do zadoścuczynienia. Niemniej jednak należy podkreślić, że 20 osób w chwili badania prawdopodobnie zdecydowałyby się na podjęcie dialogu z drugą stroną konfliktu prawnego i współpracowałyby w celu osiągnięcia porozumienia.

W badaniu uwzględniono zmienną wieku. Dlatego sprawdzono, na ile determinuje ona poziom gotowości osób skazanych do zadoścuczynienia do 35. roku życia i po 35. roku życia (tab. 5).

W przypadkach, gdy nie zostało spełnione założenie o homogeniczności wariancji, wykorzystano wersję testu t-Studenta dla prób niezależnych, w której stosowana jest korekta nierównych wariancji. W przypadku obu skal SGZ, czyli zadoścuczynienia emocjonalno-materialnego i usługowego, wyniki testu Levene'a są istotne

statystycznie, co oznacza to, że należy odrzucić założenie o jednorodności wariancji ($p < 0,05$).

Tabela 5. Różnice średnich wyników gotowości do zadośćuczynienia starszych i młodszych osób odbywających karę pozbawienia wolności

Zmienne	Wiek	Test Levene'a jednorodności wariancji		M	SD	t	p
		F	p				
Gotowość do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego	młodzi	6,708	0,012	17,676	4,570	-0,470	n.i.
	starsi			18,115	2,581		
Gotowość do zadośćuczynienia usługowego	młodzi	4,191	0,045	10,294	3,415	-3,264	0,01
	starsi			12,769	2,454		
Gotowość do zadośćuczynienia	młodzi	3,510	0,066	27,970	7,051	-1,884	n.i.
	starsi			30,884	4,013		
Problem z okazaniem szacunku	młodzi	8,007	0,006	1,794	1,513	2,381	0,05
	starsi			0,961	1,076		
Chęć oddania swoich oszczędności	młodzi	2,656	0,109	2,294	1,314	-2,293	0,05
	starsi			3,038	1,148		
Skłonność do udziału w terapii w zamian za wybaczenie	młodzi	9,500	0,003	2,029	1,487	-2,881	0,01
	starsi			3,000	0,979		
Odkupienie zniszczonych przedmiotów	młodzi	12,673	0,001	2,441	1,330	-3,156	0,01
	starsi			3,342	0,689		
Postrzeganie stereotypowe	młodzi	1,240	0,270	2,264	1,213	-1,925	0,06~
	starsi			2,842	1,084		
Oddanie swojej własności	młodzi	16,136	0,001	2,709	1,360	-2,191	0,05
	starsi			3,342	0,689		
Wywiązywanie się z obowiązków pracowniczych w zamian za wybaczenie	młodzi	5,694	0,020	2,647	1,203	-2,785	0,01
	starsi			3,384	0,697		
Problem z przeprosinami	młodzi	6,462	0,014	1,941	1,496	2,852	0,01
	starsi			0,961	1,038		
Niechęć naprawy zniszczonych przedmiotów	młodzi	3,622	0,062	2,000	1,537	2,009	0,05
	starsi			1,269	1,185		

Poza wartością testu F w tabeli 5 zaprezentowano średnie, odchylenia standardowe i wartości testu t-Studenta z poziomami istotności statystycznej. Podczas analizy uzyskanych wyników obserwuje się wyraźne różnice w zakresie gotowości do zadośćuczynienia usługowego między młodszą i starszą grupą osób pozbawionych wolności ($p < 0,01$). Z większym prawdopodobieństwem osoby starsze wykonałyby pewne usługi na rzecz ofiar. Poza tym porównywane grupy skazanych nie różnią się w zakresie średnich wyników w skali zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego i ogólnym wyniku SGZ. Można uznać, że starsze osoby pozbawione wolności

szybciej zdecydowałyby się na podjęcie współpracy z osobą pokrzywdzoną i bardziej skłonne byłyby do: przeproszenia jej, rozpoczęcia pracy nad sobą, odkupienia jej własności lub przekazania pieniędzy ($p < 0,01$), a także oddania swoich rzeczy w zamian za te uszkodzone lub ich naprawy ($p < 0,05$). Również wykazują tendencję do silniejszego reagowania na stereotypowe traktowanie przez innych ludzi ($p = 0,06$).

Wyniki surowe przeliczono na steny, a dane procentowe zamieszczono w tabeli 6.

Tabela 6. Poziom gotowości do zadośćuczynienia osób badanych w różnym wieku

			Wiek		Ogółem
			młodszy	starszy	
Poziom gotowości do zadośćuczynienia	niski	N	25	15	40
		%	73,5	57,7	66,7
	przeciętny	N	6	9	15
		%	17,6	34,6	25,0
	wysoki	N	3	2	5
		%	8,8	7,7	8,3
Ogółem		N	34	26	60
		%	100	100	100,0

Wartość testu Chi-kwadrat ($\chi^2=2,274$; $df=2$; p -n.i.) upoważnia do stwierdzenia, że zmienna wieku nie różnicuje osób pozbawionych wolności pod względem poziomu gotowości do podjęcia działań restytucyjnych na rzecz pokrzywdzonych. 67% badanych, w tym 74% osób do 35. roku życia i 56% powyżej 35. roku życia, nie chce podjąć dialogu ze swoimi ofiarami. 15 osób prawdopodobnie bierze pod uwagę możliwość naprawienia popełnionych błędów, a 5 jest gotowa wypracować porozumienie z osobą pokrzywdzoną.

Typ zakładu karnego stanowi ostatnią zmienną uwzględnioną w badaniu (tab. 7 i 8). Wartość testu F wskazuje na homogeniczność wariancji w Skali Gotowości do Zadośćuczynienia usługowego i emocjonalno-materialnego, a wartość testu t-Studenta świadczy o tym, że między średnimi wynikami gotowości do restytucji osób osadzonych w zakładzie karnym typu otwartego i półotwartego nie wystąpiła różnica istotna statystycznie. Skazani z wyodrębnionych grup z równym prawdopodobieństwem wyciągną rękę w stronę osób pokrzywdzonych i okażą im należyty szacunek. Niezależnie od typu zakładu karnego równie często skłonni byłiby do przejścia odpowiedzialności za swoje postępowanie przez restytucję usługową. Osadzeni w zakładzie półotwartym w większym stopniu są gotowi do odkupienia zniszczonych przedmiotów ($p < 0,01$) i wykazują większą tendencję do rekompensaty finansowej ($p = 0,06$) w porównaniu z osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności w zakładzie typu otwartego.

Tabela 7. Różnice średnich wyników gotowości do zadośćuczynienia w grupie osób odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu otwartego i półotwartego

Zmienne	Typ ZK	Test Levene'a jednorodności wariancji		M	SD	t	p
		F	p				
Gotowość do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego	otwarty	0,388	0,536	17,160	3,590	-1,311	n.i.
	półotwarty			18,571	4,176		
Gotowość do zadośćuczynienia usługowego	otwarty	0,375	0,543	10,560	3,163	-1,485	n.i.
	półotwarty			11,821	3,019		
Gotowość do zadośćuczynienia	otwarty	0,058	0,811	27,720	5,975	-1,567	n.i.
	półotwarty			30,392	6,390		
Chęć oddania swoich oszczędności osobie, której coś zniszczyłem	otwarty	1,919	0,172	2,200	1,384	-1,978	0,053~
	półotwarty			2,892	1,165		
Odkupienie zniszczonych przedmiotów	otwarty	5,615	0,022	2,360	1,350	-2,679	0,01
	półotwarty			3,214	0,956		

Tabela 8. Poziom gotowości do zadośćuczynienia osób odbywających karę pozbawienia wolności w różnych typach zakładów karnych

			Typ ZK			Ogółem
			otwarty	półotwarty	zamknięty	
Poziom gotowości do zadośćuczynienia	niski	N	19	18	3	40
		%	76,0	64,3	42,9	66,7
	przeciętny	N	4	7	4	15
		%	16,0	25,0	57,1	25,0
	wysoki	N	2	3	-	5
		%	8,0	10,7	-	8,3
Ogółem	N	25	28	7	60	
	%	100	100	100	100	

Wartość testu Chi-kwadrat ($\chi^2=5,426$; $df=4$; p -n.i.) upoważnia do stwierdzenia, że poziom zmiennej gotowości do zadośćuczynienia jest bardzo zbliżony w porównywanych grupach osób osadzonych w zakładzie karnym typu otwartego i półotwartego. Niemal tyle samo osób z zakładów karnych o różnym charakterze (odpowiednio: 19 i 18) nie wykazuje gotowości do podjęcia działań restytucyjnych na rzecz ofiar (tab. 8).

PODSUMOWANIE

W świetle uzyskanych wyników badań należy stwierdzić, że sformułowana hipoteza robocza częściowo potwierdziła się. Zgodnie z przypuszczeniem osoby pozbawione wolności po 35. roku życia oraz z wyższym poziomem wykształcenia wykazują większą gotowość do zadośćuczynienia pokrzywdzonym. Wiedza i doświadczenia życiowe mogą warunkować postawy osadzonych wobec ofiar. Być może sami doświadczyli sytuacji, w których byli ofiarami, co zmusiło ich do przyjęcia perspektywy innych ludzi. Zatem w przyszłości warto sprawdzić, jakie informacje na temat mediacji posiadają skazani oraz w jakim stopniu subiektywnie czują się osobami poszkodowanymi czy pokrzywdzonymi. Nie potwierdziło się natomiast różnicowanie poziomu gotowości do zadośćuczynienia ze względu na typ zakładu karnego, w jakim przebywają badani. Wstępnie założono, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności w zakładzie otwartym są w mniejszym stopniu wykołejone społecznie, a równocześnie bardziej skłonne do przejmowania odpowiedzialności za swoje postępowanie (por. Mudrecka 2010). W rzeczywistości może być jednak tak, że osoby badane w sferze psychospołecznej funkcjonują na zbliżonym poziomie.

Uwagę zwracają znaczne deficyty u osób pozbawionych wolności w zakresie gotowości do podejmowania działań restytucyjnych na rzecz pokrzywdzonych. Jednakże w grupie badanych znajduje się 20 osób, które można byłoby poprowadzić przez postępowanie mediacyjne. Po wstępnej diagnozie warto zaproponować im udział w programie mediacyjnym, którego celem byłoby zwiększenie wiedzy na temat mediacji po wyroku oraz skutków naruszenia norm prawnych w kontekście ofiar, ich rodzin i całego społeczeństwa.

W przypadku pozostałych skazanych niegotowych jeszcze do podjęcia dialogu z osobą pokrzywdzoną istotne jest upowszechnianie idei mediacji w postaci kampanii społecznych (Słabicki 2014, s. 193) i programów mediacyjnych w zakładach karnych (Lewicka-Zelent 2015, s. 316). Państwa członkowskie Unii Europejskiej zostały zobowiązane do promowania mediacji w myśl decyzji Rady Unii Europejskiej z 15.05.2001 roku (w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym nr 2001/220/WSiSW) (Dz. U. UE L 82 z 22.03.2001) oraz Rekomendacji [R (99) 19] Komitetu Rady Ministrów Rady Europy z 19.09.1999 roku o mediacji w sprawach karnych.

LITERATURA

- Chmielewski S., 2013, *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*. W: L. Mazowiecka (red.), *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*. Warszawa, LEX a Wolters Kluwer, 17–21.

- Karbarz-Górka J., 2009, *Rozważania na temat pozytywnych aspektów mediacji po wyroku*. W: A. Gretkowski, D. Karbarz (red.), *Mediacja w teorii i praktyce*, PCM Stalowa Wola, 167–174.
- Kolendowska-Matejczuk M., 2013, *Głos w debacie „mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego” zorganizowanej przez Prokuratora Generalnego z okazji Międzynarodowego Dnia Mediacji*. W: L. Mazowiecka (red.), *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*. Warszawa, LEX a Wolters Kluwer, 24–27.
- Lewicka-Zelent A., 2015, *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*. Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- Mudrecka J., 2013, *Kształtowanie poczucia odpowiedzialności nieletnich jako cel oddziaływań resocjalizujących*. W: Z. Bartkowicz, J. Wojnarska, A. Węgliński (red.), *Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych*. Lublin, Wydawnictwo UMCS, 149–159.
- Piasecki K., 2014, *Przyczyny niskiej popularności polskiej mediacji karnej*. W: S. Morgała, E. Stopyra (red.), *Mediacja – nowa przestrzeń zarządzania konfliktem. Wyzwania, strategie, rozwiązania*. Warszawa, Wydawnictwo UW, 139–156.
- Rękas A., 2009, *Mediacja w teorii i praktyce*. W: A. Gretkowski, D. Karbarz (red.), *Mediacja w teorii i praktyce*. PCM Stalowa Wola, 155–166.
- Sitarz O., Jaworska-Wieloch A., Lorek D., Sołtysiak-Blachnik A., Zawiejski P., 2013, *Mediacje karne w opiniach stron postępowania oraz sędziów i prokuratorów – wyniki badań ankietowych*. W: L. Mazowiecka (red.), *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*. Warszawa, LEX a Wolters Kluwer, 81–112.
- Słabicki J., 2014, *Mediacja i Sprawiedliwość Naprawcza – droga rozwoju polskiego prawa karnego*. W: S. Morgała, E. Stopyra (red.), *Mediacja – nowa przestrzeń zarządzania konfliktem. Wyzwania, strategie, rozwiązania*. Warszawa, Wydawnictwo UW, 183–197.
- Stadniczenko S., 2006, *Negocjacje i mediacje jako proces społeczny – instytucja społeczna*. W: S. Stadniczenko (red.), *Prawno-psychologiczne uwarunkowania mediacji i negocjacji*. Opole, Uniwersytet Opolski, 35–44.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 Nr 90, poz. 557, brzmienie od 24.10.2015 r.).
- Waluk J., 2006, *Mediacja i sprawiedliwość naprawcza w Polsce. Doświadczenia Polskiego Centrum Mediacji*. W: S. Stadniczenko (red.), *Prawno-psychologiczne uwarunkowania mediacji i negocjacji*. Opole, Uniwersytet Opolski, 71–81.
- Zienkiewicz A., 2007, *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*. Warszawa, Centrum Doradztwa i Informacji Difin.

THE LEVEL OF PREPAREDNESS OF PRISONERS FOR COMPENSATION TO VICTIMS

Abstract: Over the centuries, the views on rehabilitation of adults have been changing. The retributive justice paradigm began to be accompanied by another based on the principles of restorative justice, in which restoration is the main ingredient. Due to inadequate research in this field, the aim of the study was to determine the level of preparedness of prisoners for compensation to victims. The main research question was: „What level of readiness to redress emotionally, materially, and through services do the prisoners?” For this purpose, a diagnostic survey method was employed as well as author’s own Redress Readiness Scale. The performed statistical analyses led to the conclusion that prisoners have significant deficits in readiness to restitution to injured persons.

Keywords: mediation, prisoners, restoration, rehabilitation